

ELS SERVEIS DEL COMÚ D'ALTAFULLA ABANS DE LA NOVA PLANTA

*Carlos Terrón Vasco*¹
cterronv@gmail.com

Resum: En el present article s'analitzen els arrendaments dels serveis comunals sobre els quals la Universitat d'Altafulla disposava del dret de destret (fleca, tenda, carnisseria i taverna) abans de 1714. L'estudi dels contractes de dits arrendaments aporta informació diversa sobre les condicions dels serveis, com ara el preu pel qual eren arrendats, els productes a la venda, la durada de la prestació, els marges de benefici o el nom dels arrendataris. Alhora, diversos plets sostinguts a la Reial Audiència permeten entreveure els conflictes generats al voltant de la gestió d'aquests serveis. Tot plegat permet apuntar les finalitats que el comú perseguia amb dits arrendaments, essencialment la recerca de la utilitat pública i l'obtenció d'ingressos monetaris.

Paraules clau: Comú d'Altafulla, serveis comunals, dret de destret, arrendaments.

Abstract: This article analyzes the leases of communal services over which the "Universitat" of Altafulla held the "dret de destret" (bakery, shop, butcher, and tavern) before 1714. The study of these lease contracts provides various information about the conditions of the services, such as the rental price, the products sold, the duration of the service, profit margins, and the names of the tenants. Additionally, several lawsuits held at the "Reial Audiència" allow us to glimpse the conflicts that arose around the management of these services. Altogether, this allows us to infer the goals the Comú pursued with these leases, essentially seeking public utility and generating monetary income.

Keywords: Comú d'Altafulla, communal services, "dret de destret", leases.

¹ Historiador.

Introducció

Durant l'edat moderna el sistema feudal que havia imperat a l'Europa tardomedieval s'anà esquarterant progressivament per causa de l'empenta incontenible del capitalisme, però així i tot encara romanien vigents en molts aspectes de la realitat. En aquell context de decadència feudal, en certs àmbits de la vida dels pobles europeus en general, i catalans en particular, es van manifestar tot un seguit d'elements (pràctiques i estructures, tant polítiques i econòmiques com socials i culturals) que podrien encabir-se sota el nom de comunisme o sistema comunal, una alternativa divergent al feudalisme en el qual s'havia gestat, alhora que oposada a l'emergent sistema capitalista que, al capdavant, s'acabaria imposant.

Però, tot i que aquest comunisme no aconseguí aturar l'escomesa del capitalisme, sí que era ben present en la vida de les comunitats rurals i oferia una alternativa històrica al puixant individualisme agrari.

Les comunitats rurals dels segles moderns, i a Catalunya de manera especial en el període anterior a la Nova Planta, les comunitats rurals havien aconseguit reforçar unes institucions de poder local que permetien que els veïns dirigissin de manera autònoma aspectes rellevants de la seva quotidianitat. El comú, entès com el conjunt de tots els veïns d'una població, prenia la forma jurídica d'Universitat, la qual era la representació de la voluntat popular. L'òrgan superior d'aquestes universitats era el Consell General, l'assemblea de tots els veïns on es prenia decisions de manera sobirana i que (depenent de les dimensions i característiques de cada població) eren executades després per altres càrrecs o organismes elegits per aquests consells (consells reduïts, jurats, síndics). Aquest sistema de poder local garantia la defensa dels interessos de la comunitat i era la base de l'autonomia i l'autogestió comunal.

Aquesta autonomia local repercutia no només en aspectes diguem-ne superficials o irrellevants de la vida comunitària, sinó també en elements clau del mateix sistema de producció, com ara en la definició de les forces productives i les relacions de producció. Així, la comunitat, entesa de manera orgànica i no tan sols com una suma d'individualitats, era capaç d'intervenir de manera decisiva en el sistema productiu, per mitjà d'estratègies com ara les imposicions, la regulació de les transaccions i el comerç, les obres públiques o la gestió dels béns comunals. Dins d'aquestes actuacions que incidien en el sistema productiu, una de les que més àmpliament i habitual van fer servir les comunitats arreu de Catalunya va ser la de regular la producció i, especialment, la distribució de béns.

Cal tenir present que, a l'edat moderna, les particularitats locals eren enormes i que cada comunitat es regia per un entramat legal que emanava de les constitucions i que es manifestava en ordinacions i privilegis que s'havien anat definint en els segles precedents i que eren recollits en els llibres del consell, o del comú, que rebien noms diferents a cada localitat. No es pot oblidar que, no només en l'aspecte psicològic sinó també legal, el costum era un element clau en el funcionament social. Tot plegat

suposava que a cada localitat les funcions i maneres d'actuar de les seves institucions de poder presentessin particularitats evidents. Tanmateix, a la Catalunya del segle XVII, les universitats tenien a les mans, amb les referides diferències locals, la gestió de determinats serveis públics de producció i distribució que garantien l'accés dels veïns a productes de primera necessitat.

Els serveis públics gestionats per les universitats de manera més habitual arreu del país foren la taverna, la tenda, la fleca i la carnisseria (la qual portava aparellada l'explotació de les herbes del terme). D'altres, com ara els molins (sovint en mans dels senyors), les fargues o les mines, no eren tan universals. Per una altra banda, la gestió de les terres comunals tenia una importància més gran en zones de pastures, de manera especial als Pirineus.

Tenint en compte la importància que l'explotació d'aquests serveis tingué en la conformació de l'anomenat comunisme, en el present article s'analitzaran els serveis pertanyents al comú d'Altafulla al llarg del segle XVII. Amb aquest objectiu general, s'han cercat les referències als arrendaments d'aquests serveis en els manuscrits notariais de l'època i en diversos plets interposats a la Reial Audiència. Aquesta documentació aporta informació sobre els preus dels arrendaments, els arrendadors i, en alguns casos, les condicions de l'arrendament, amb la qual cosa hom pot fer-se una idea del paper que aquests serveis jugaren en la vida quotidiana de l'Altafulla de l'època.

El motiu pel qual la recerca s'ha centrat en l'època anterior als Decrets de Nova Planta rau en el fet que, amb l'ocupació castellana del 1714, els organismes de poder popular que havien perviscut a les comunitats rurals catalanes foren immediatament desmantellats i les seves atribucions i sobirania, limitades fins a l'extinció, la qual cosa per si sola ja posa de manifest la perillosa alternativa que havien suposat al nou capitalisme emergent que necessitava, per a desplegar-se, d'una estructura estatal ferma que els nous funcionaris borbònics s'esforçaren a bastir tan bon punt dominaren militarment el país.

Els drets de destret

De manera general, les universitats catalanes disposaven d'aquests serveis de producció i distribució en règim privatiu (allò que avui dia hom diria monopoli), que a la documentació es pot trobar habitualment amb l'expressió "dret de destret", és a dir, de "prohibició als demés".² Es tractava, doncs, d'uns serveis dels quals el comú

² En un plet engegat a la Reial Audiència el 1708, aquest dret de destret quedà expressat de la següent manera: "*prohibint [...] a tots los demes naturals y habitants de dita Vila y son terme lo vendre cosa alguna a la menuda de las compresas ab los arrendamientos de ditas facultats*". Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Reial Audiència (RA). Plets civils. 19550, f. 90r.

en podia disposar en exclusiva i que, per tant, que quedaven fora de les lògiques del mercat.³

Un exemple d'aquestes tensions es produí a Altafulla l'any 1708, quan l'arrendatari de la taverna del comú denuncià davant la Reial Audiència l'hostaler Joan Gallart, qui regentava un negoci on servia begudes (entre d'altres) als clients, contravenint així el dret que tenia el taverner a ser l'únic capacitat per fer-ho. La sentència del plet, favorable a l'arrendador de la taverna, afirmava que si es permetés que algú fes quelcom semblant serien "*inútils los emolumentos de ditas casas pertanyen a la universitat sens poder trobar arrendataris per lo poch o ningun luxo que regonexerien los resultans o podrien resultar dels arrendaments de dits emolumentos*".⁴ Lògicament, qui arrendava aquests serveis ho feia perquè preveia que disposar del dret en exclusiva li permetria algun tipus de guany.

Així, durant el segle XVII, aquests serveis van ser sovint arrendats a particulars per part de les universitats, asfixiades per un endeutament crònic i per necessitats monetàries creixents (cap dels dos fenòmens fortuït). Empeses per aquestes urgències econòmiques, les universitats tendiren a formalitzar contractes d'arrendament, habitualment per encant públic o subhasta al més gran donant i de duració anual, en els quals s'establien les condicions de l'arrendament (preu i durada, sancions en cas d'incompliment, avals) mentre que les condicions de la prestació del servei (preus de venda, característiques dels béns oferts, garantia de disponibilitat del producte) quedaven recollides habitualment en unes tabes que estaven contingudes en els Llibres de la Vila o del Consell, una còpia de les quals era lliurada a l'arrendatari.

En el cas de la Universitat d'Altafulla, el dret a gestionar aquests serveis per part del comú es fonamentava en els privilegis concedits per Pere de Recasens, baró de la vila, el 6 de setembre de 1484.⁵ En aquest document, el senyor d'Altafulla i la Nou, com a compensació per l'ajuda econòmica que ambdues universitats li havien ofert en els anys anteriors (un dotzè sobre el blat, els grans, el vi i l'oli), els concedí a perpetuïtat la plena potestat per a vendre o arrendar anualment, o alienar de qualsevol manera i a qualsevol persona, i pel preu que la Universitat volgués, les herbes del terme, les taules de la carnisseria, la fleca del pa i la revenderia o tenda de l'oli. Tanmateix, ja anys abans, el 1461, el senyor Bernat de Requesens havia concedit la carnisseria i la fleca a la Universitat com a penyora per les cent lliures que la vila havia concedit

³ Per aquesta mateixa raó, l'emergència del capitalisme generà tot un seguit de disputes sobre el seu control i la seva gestió, en una lluita en què es manifestaren les tensions entre les tendències liberalitzadores i les que defensaven el control comunal. Sobre la litigació generada per aquestes disputes, vegeu Olivares (2000: 213-219).

⁴ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 95v.

⁵ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 3r-4v.

a Galceran de Requesens per obres al castell.⁶ A més a més, el 1452 la Universitat ja havia arrendat la fleca (i ho feren, deien, amb les mateixes condicions de l'any anterior). Tot plegat fa avinent que, amb anterioritat als Privilegis de 1484, la Universitat ja disposava del dret sobre aquests serveis o, si més no, el costum de gestionar-los.

Pel que fa al dret de disposar de la taverna, el qual no fou recollit als privilegis concedits per Pere de Recasens, sí que fou esmentat en un document del 1659 en el qual els síndics de la Universitat d'Altafulla fan un reconeixement de fidelitat a Isabel de Ponts, vídua de Francesc de Corbera, segons el qual la Universitat d'Altafulla posseïa la taverna de la vila,⁷ tot i que aquesta possessió venia de temps enrere, com a mínim des de començament del segle XVII, que és quan se'n documenta el primer arrendament (en concret, el 1602). D'aquesta manera queda palès que, malgrat els esforços dels senyors per fer veure que el dret sobre aquests serveis emanava de la seva gràcia i voluntat, la veritat és que els comuns (a Altafulla i arreu de Catalunya) els havien exercit de manera autònoma des de molt temps abans (i també quan l'absentisme dels senyors en facilitava, o forçava, la seva autogestió),⁸ i que es tractava d'una altra estratègia per reforçar jurídicament el seu control sobre la població.

En qualsevol cas, la Universitat d'Altafulla, al llarg del segle XVII, feu servir aquesta potestat per arrendar aquests serveis en els moments en què les necessitats de la població ho requerien. La pèrdua de la documentació de la Universitat (el Llibre de la Vila al qual fa referència sovint la documentació) fa impossible de conèixer amb exactitud el nombre de vegades que es dugueren a terme aquests arrendaments i moltes de les condicions amb què es feren. Tot i això, la informació proporcionada pels manuals notariais conservats, i per la dels plets aixecats a l'Audiència, permeten fer una aproximació a llurs característiques i freqüència.

Aquests arrendaments es feien sempre en nom del comú, i acordats en les assemblees de tots els veïns reunits en Consell General.⁹ Un cop el Consell General havia decidit fer l'arrendament d'algun d'aquests serveis, es convocava una subhasta o encant públic en el qual s'atorgava l'arrendament del servei al més gran donant.

⁶ Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT). Parròquia d'Altafulla (PA). *Manual Escuder*, f. 150v.

⁷ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 14v.

⁸ Un exemple d'aquestes circumstàncies es donà durant les primeres dècades del segle XVII a Altafulla, on la gestió de la baronia quedà en mans dels cònsols de Barcelona, marmessors de Guillem-Ramon de Santcliment (Rovira, 1997: 117), i posteriorment els diferents senyors en restaren absents, sobretot a causa de la Guerra dels Segadors, circumstància que propicià que el comú d'Altafulla gestionés sobiranament el molí de la vila per l'absència dels senyors, els quals en volgueren recuperar el control un cop acabat el conflicte. Aquesta ofensiva senyorial per tal de recuperar les rendes no cobrades durant el conflicte fou general arreu del país. Cfr. Gelabertó (2016: 100). El cas d'Altafulla és analitzat a l'apartat "Els serveis del Comú d'Altafulla. La fleca" d'aquest treball.

⁹ Sobre les assemblees de veïns d'Altafulla al segle XVII, vegeu Terrón (2024: 49-56).

L'arrendament es concedia habitualment per termini d'un any (només en uns pocs casos es feren per tres o quatre anys) i pel preu ofert en l'encant. L'arrendatari efectuava el pagament habitualment "per terces", és a dir, en tres terminis, i com a garantia proporcionava un o dos avaladors.

Les condicions sota les quals s'oferia el servei eren recollides en el Llibre de la Vila i tenia com a objectiu garantir el proveïment de productes de primera necessitat per a tota la població i evitar que l'arrendador, pel fet de disposar del dret en règim d'exclusivitat, aprofités aquesta circumstància per al benefici personal en contra del bé comú (amb el benentès que havia de tenir beneficis, ja que altrament ningú no hauria estat disposat a prestar el servei). En aquest sentit, la Universitat fixava tant els productes que es podien i s'havien d'oferir en cadascun dels serveis, com el preu al qual s'havien de vendre (o el benefici que l'arrendador en podia treure), fent-se sovint esment de l'obligació que aquest tenia de ser just i no incórrer en cap mena de frau (com quan el 1709 se li recordava a l'arrendador de la carnisseria "*que no pugau fer vendra una carn per altra so es anyell ni bassiva per multo en pena de 25 lliures*").¹⁰

Era per aquesta raó que els serveis arrendats quedaven subjectes a la supervisió tant dels jurats com, sobretot, dels mostassafs de la vila.¹¹

Els serveis del comú d'Altafulla

Els serveis del comú que s'analitzaran en aquest treball són la taverna, la carnisseria, la fleca i la tenda o revenderia. Cal tenir present, però, que a banda d'aquests serveis, la Universitat posseïa altres drets que també eren, de vegades, subhastats en encant públic, com ara la recaptació d'una part de la collita (habitualment, un dotzè o un vintè) i fins i tot de tot el que es pescava, o la potestat de gravar totes les transaccions comercials que es feien a la vila.¹²

A Altafulla, aquests arrendaments solien realitzar-se seguint un calendari força estable. Així, per la festa de l'Anunciació (25 de març) acostumaven a començar els

¹⁰ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 273r.

¹¹ El mostassaf era un càrrec nomenat per la Universitat, la funció del qual era vigilar el correcte ús dels pesos i les mesures de les mercaderies i vetllar per la qualitat dels queviures posats a la venda i llurs preus. Tot i que la documentació altafullenca fa referència sovint al mostassaf de la vila, no s'ha conservat, com en altres pobles, el Llibre de la mostassaferia (en cas que hagués existit) ni cap reglament de les seves atribucions, probablement recollides al Llibre de la Vila. Sobre l'origen, funcions i evolució del càrrec a la Corona d'Aragó, vegeu Alcover (2021).

¹² Cal no oblidar que, a banda d'aquests serveis que regulaven l'activitat econòmica de la vila, el comú en disposava d'altres que servien per a reproduir socialment la comunitat, com ara la contractació de metges o de mestres de primeres lletres, la realització d'obres públiques, les compres conjuntes de grans per a l'abastiment de la població, la contractació de predicadors o fins i tot els préstecs als veïns amb necessitats econòmiques.

arrendaments de la fleca. D'altres arrendaments començaven per Sant Joan de juny (especialment la revenderia o tenda de l'oli, així com els drets de la vila). Durant la primera meitat del segle XVII la fira de Tarragona, el 23 de setembre, marcava l'inici de l'arrendament de les herbes del terme i la carnisseria, però aquesta data va ser substituïda després de la Guerra dels Segadors per la de l'1 de maig. Pel que fa a la taverna, la data que marcava l'inici de l'arrendament era la diada de Sant Miquel (29 de setembre), data que fou traspassada, al segle XVIII, a la festivitat de Tots Sants.

A continuació es mostra una taula en la qual s'han registrat els 38 arrendaments dels serveis de producció i distribució que ha estat possible documentar per a l'Altafulla del segle XVII.¹³

Any	Servei	Any	Servei	Any	Servei
1602	Taverna	1617	Carnisseria	1672	Carnisseria
1605	Tenda	1617	Taverna	1678	Taverna
1605	Fleca	1618	Fleca	1679	Taverna
1606	Taverna	1618	Carnisseria	1680	Taverna
1614	Taverna	1645	Carnisseria	1690	Taverna
1615	Fleca	1645	Tenda	1690	Tenda
1615	Herbes	1645	Taverna	1699	Tenda
1615	Taverna	1646	Carnisseria	1700	Taverna
1616	Carnisseria	1648	Carnisseria	1701	Taverna
1616	Fleca	1649	Carnisseria	1702	Taverna
1616	Tenda	1653	Taverna	1709	Carnisseria
1616	Taverna	1654	Fleca	1709	Taverna
1617	Fleca	1654	Taverna		

Taula 1. Arrendament de serveis. Altafulla (1602-1709).

La taverna

La funció principal de la taverna (esmentada en la documentació sovint amb el terme llatí "*caupona*") era el proveïment de vi per al consum quotidià dels veïns de la vila.¹⁴

¹³ Per facilitar-ne la lectura, s'ha optat per prescindir de les referències als documents en els quals es poden trobar tots i cadascun dels contractes dels arrendaments. Tots ells han estat localitzats als manuals notariais conservats d'Altafulla del segle XVII i, en alguns casos, en plets de l'Audiència Reial. Les referències d'aquestes fonts documentals es troben a l'apartat de Referències del present article.

¹⁴ Segons la confessió de fidelitat que els jurats feren a la senyora el 1659, aquesta posseïa la taverna en alou i directa senyoria, i la vila en disposava a canvi d'un pagament anual de cinc lliures i deu sous als

Però, a més de vi a la menuda (“*vi vermell*”, s’especifica a l’arrendament de 1602; “*bonum vinum nigrum*”, en el de 1645), als contractes d’arrendament del segle XVII hom pot localitzar referències a d’altres productes que també s’hi venien, com ara l’aiguardent i, de manera puntual (el 1709), la venda de neu.

Com passa amb la resta de serveis de proveïment del comú, les condicions de la venda dels productes eren estipulades a les capitulacions o tabes que estaven contingudes al Llibre de la Vila, avui desaparegut, una còpia de les quals es lliurava a l’arrendatari. Tanmateix, en alguns contractes d’arrendament es consignaren algunes d’aquestes condicions, sovint de manera vaga (com ara l’obligació de “*donar bona servitud*”, “*no ferí frau ni engany*”, o de vendre vi i aiguardent “*bo i rebedor a coneguda dels Srs. Jurats i mustasaps de la Vila*”), tot i que de vegades sí que s’hi anotaven els marges de benefici que l’arrendatari podia fixar en les vendes, que al llarg de tot el període estudiat, i independentment de l’augment del preu de l’arrendament, fou fixat en 16 sous per càrrega,¹⁵ és a dir, que l’arrendatari podia augmentar-ne el preu en aquesta quantitat sobre el preu al qual havia comprat la mercaderia. Aquest marge de benefici, segons el contracte d’arrendament de la taverna de 1709, era el que l’arrendatari podia imposar sempre que el vi a l’engròs s’hagués comprat a Altafulla; en el cas que l’hagués comprat “*a la Ciutat de Valls ho altre part de igual distancia*”, el marge augmentava un 50%, és a dir, 1 lliura i 4 sous.¹⁶

Pel que fa a la venda de neu, l’únic contracte d’arrendament de la taverna en el qual se’n fa esment, el 1709, estipula que l’arrendatari tenia l’obligació de tenir-ne a la venda des del mes de juny fins a Sant Miquel, al setembre, a un preu de quatre diners la lliura.¹⁷

Possiblement existia a Altafulla un pou de gel, tal com indica la confessió que els jurats feren a la senyora el 1659, però malauradament el mal estat de conservació de la documentació no permet la seva lectura completa.¹⁸

senyors, pagadores “*lo die y festa de St. Pere y St. Feliu*”. ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 14v.

¹⁵ A Altafulla, la càrrega de vi equivalia a 169,296 litres (Teixidó, 2008: 875). Això suposa un guany, per cada litre de vi venut, de menys d’1,5 diners.

¹⁶ Posteriorment al període estudiat, aquests contractes d’arrendament inclogueren altres clàusules, com ara l’obligació, el 1728, d’haver “*de pagar y entregar als sacristans de St. Martí quatre lliuras de sera blanca obrada, y quatre cortans de oli bo y rebedor*” (AHAT. PA. *Manual Vernies*, f. 17v).

¹⁷ A Altafulla, la lliura equivalia a 415,384 grams (Teixidó, 2008: 875). Tot i així, la “lliura” com a unitat de pes, tenia diferents equivalències arreu de Catalunya, depenent del producte al qual s’hi referia. Sabem, per exemple, que als pobles del tram baix del Gaià la «lliura carnissera» oscil·lava al voltant d’1 Kg, mentre que la «lliura de peix fresc» o «pescatera» ho feia al voltant del mig quilo (Terrón, 2022: 12). Pel que fa al comerç de neu i de gel al Camp de Tarragona, vegeu Amigó (2002).

¹⁸ Al document es fa esment que la vila posseeix “*un pati ab lo qual hi ha contituit y fabricat un pou de [...] de dita Vila situat dins aquella Junt [...] de Vall que afronta a solixent [...] a Mig die ab la Pleta den cases a solponent part ab la bassa de Comu de la Vila y a tremuntana ab lo Camí o Carrer dit de baix de dita Vila*”. ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 12v-13r.

Per una altra banda, cal assenyalar que l'arrendament del 1653 es feu sobre “*la taverna del vi, ayguardent y tabaco*”, però el contracte no proporciona cap més informació respecte a aquest darrer producte que, per aquelles dates, començava a fer-se popular arreu del país,¹⁹ tot i que de manera encara incipient, en part perquè el seu baix cost (amb uns preus que a la segona meitat del segle XVII varen disminuir) el feia assequible a àmplies capes de la població.²⁰

La fleca

Tenint en compte la importància que el blat, i els cereals en general, tenien en l'alimentació de la població de l'Antic Règim, la fleca de la vila jugava un paper cabdal com a proveïdora d'un producte de primera necessitat. En el cas d'Altafulla, aquesta importància es traduïa en el fet que la majoria de les terres es dediquessin al conreu de cereals²¹ i en els esforços que els diferents agents econòmics de la zona dedicaren al control dels molins fariners, els forns de coure pa i el comerç del blat.

Pel que fa als forns, els senyors de la vila mantingueren sota el seu control el forn com a monopoli.²² Com en altres poblacions, aquest dret senyorial degué generar oposició entre els vilatans, els quals aprofitaren qualsevol circumstància per sostreure-s'hi, com ho posen de manifest tant el conflicte de 1816 (causat perquè molts altafullencs no duïen a coure el pa al forn del senyor)²³ com el fet que, el 1659 (després que l'absentisme senyorial propiciés que els altafullencs deixessin de complir els deures que aquests els havien imposat), la senyora de la vila, Isabel de Ponts, obligués els jurats de la vila a confessar que tots els veïns estaven obligats a anar a coure el pa al seu forn, havent de pagar “*per dret de puja de vint y sinch pans un y de vint y sinch altre*”, amb el benentès que la senyora tenia l'obligació de “*de donar lo forn a punt y aparellat pera couer lo pa*”.²⁴ Potser aquesta actuació de la senyora de la vila per tal de recuperar el control sobre el molí fou la causa que, a partir de 1654, ja no hi hagi registrat cap més arrendament de la fleca, potser perquè el fet d'haver de pagar per coure el pa limitava en excés el possible benefici que podia proporcionar la seva

¹⁹ A Valls justificaven el seu arrendament perquè “*Com lo tabaco sia una droga molt principal*”, citat per Olivares (2000: 211).

²⁰ (García Espuche, 2008).

²¹ Segons el capbreu de 1609, aproximadament tres quartes parts de les terres agrícoles del terme d'Altafulla estaven destinades al cereal (Rovira, 1997: 102), i no seria fins al segle XVIII que la vinya es convertiria el conreu principal (Navarro, 1981; Terrón, 2023).

²² (Rovira, 1997: 4).

²³ (Rovira, 1992: 9-10).

²⁴ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 14v.

venda. En tot cas, i tal com feia la Universitat amb els seus drets, els senyors, un cop recuperat el control del forn, n'arrendaren l'explotació en diverses ocasions.²⁵

Pel que fa al comerç de blat, a Altafulla, com arreu de Catalunya, foren habituals les compres conjuntes de grans per part de la universitat, amb la finalitat que els veïns més pobres el poguessin adquirir a un preu assequible, complint així amb una de les funcions essencials de les universitats.²⁶ En el mateix sentit, la Universitat de la Nou de Gaià (poble pertanyent a la mateixa senyoria que Altafulla), a banda de fer compres conjuntes de blat,²⁷ va realitzar durant el segle XVII diversos préstecs als veïns més pobres per tal que poguessin comprar pa.²⁸

El fet, de nou, de no disposar dels detalls dels arrendaments de la fleca fa impossible analitzar les condicions del servei, però tenint en compte que el preu pel qual fou arrendada la fleca era manifestament més baix que el d'altres drets, tot i tractar-se d'un producte de consum general i quotidià, hom podria aventurar (però tan sols com a hipòtesi) que el preu de venda fixat pel comú deixava poc marge de benefici a l'arrendador. Aquest marge de benefici, en tots els contractes en què s'esmenta, era de 7 sous per quartera.²⁹

La tenda

La tenda, o revenderia, era la botiga on es venia tota mena de productes, de manera especial l'oli, per la qual cosa en molts dels contractes d'arrendament se l'anomena "tenda de l'oli", tot i que aquest no era l'únic producte que s'hi podia comprar. La llista de productes que l'arrendatari podia posar a la venda es detallava a la taba i a les ordinacions de la vila,³⁰ però la seva pèrdua fa impossible de saber quins n'eren.³¹

²⁵ (Rovira, 1992: 6, 1997: 89).

²⁶ (Terrón, 2024: 56-59).

²⁷ (Virgili, 2011: 116).

²⁸ Al Llibre del Consell del Lloch de la Nou hi foren consignats diversos d'aquests préstecs que la vila feu als veïns, els quals empenyoraren articles diversos ("unes faldetes de color blau", "un anell de la pedra verda"...), a canvi de diners "per causa de deura al flaquer lo pa" (Virgili, 2011: 212).

²⁹ La quartera o cortera era una mesura que s'acostumava a fer servir per a mesurar els grans, i a Altafulla equivalia a 77,664 litres (Teixidó, 2008: 875).

³⁰ El 1645 es feia referència a "*alia res contentas in albarano*", i el 1699 a "*aquellas cosas que segons la tava estau obligat*".

³¹ A Badalona, tot i que ja a la segona meitat del segle XVIII, i amb el doble d'habitants que Altafulla, per exemple, s'hi podia trobar "*bon oli, vinagre, bacallà, tonyina salda, arengadas, sardinas saladas y altre qualsevol genero de pesca salada y tambe bon pebre, salsa, canyella, sucre, arros, safra, fideus, agullas, vetas, fil blanc, tafetans, amido, paper blanc y de estrassa, carbo y demes drogas necessarias, carn salada [...] y sagi salat, favas, ordi, sivada y tot altre genero de llegum y gra grosser [...] i sal a la menuda*" (Nieto, 1985: 35).

L'oli, el producte principal que es podia adquirir a la tenda, jugava un paper clau en el sistema productiu de la vila durant l'Antic Règim.³² Com en el cas de la fleca, en què el dret de venda pertanyia al comú, però el de coure el pa estava en mans de la senyoria, en el cas de l'oli els senyors també es reservaren el dret de moltura,³³ que obligava els altafullencs a moldre les olives al molí del senyor, el Molí del Pas.

La contraofensiva senyorial que s'ha esmentat en el cas del forn de coure pa, que tenia com a objectiu recuperar les exaccions que eren la base del seu poder, es manifestà tant en la voluntat de recuperar el dret de destret sobre el forn com en el plet engegat per Isabel de Ponts, senyora de la vila, a la Reial Audiència el 1659, per tal de forçar els altafullencs a pagar el catorzè de les olives que estaven obligats a moldre al seu molí, però que a causa de les guerres li havien deixat de pagar.³⁴ Aquest dret de moltura comportava el pagament per part dels altafullencs *“que an anat a moldrer en dit molí de catorze corteras o mesures de olives, una y de catorze altra”*.³⁵

Aquest dret obligava els senyors a aportar *“lo trull aparellat per a fer lo oli ab los manechs piques fornal caldera olles llegidors rodets coxints y oliers o homens per a fer lo oli y finalment la aigua donarie Nostre S. en la bassa de lo C[omú] prop del trull feta per lo dit effecte”*, amb la precisió feta que *“quant noy ha aguda aigua per la sterilitat del temps sempre los particulars se la an anada a cercar y sempre cada singular ha donat cavalcadura quant ha volgut desfer las olivas aportantse llenya y fent la vida als olivers”*.³⁶

És probable que els altres productes que es venien a la tenda fossin adquirits per l'arrendatari fora vila, a Tarragona en concret, ja que a l'hora d'establir els guanys que podia tenir, el contracte de 1616, un cop assenyalats amb detall els beneficis que podia comportar la venda de l'oli (un sou per cortà),³⁷ especificava que *“en la revenderia de pes se li dona un diner de ganancia per lliura a mes del que tenen los revenedos de la ciutat de Tarragona”*.

³² El conreu de l'olivera, a l'Altafulla del segle XVII, estava estès per tot el terme, però acostumava a compartir finques amb altres productes, la qual cosa dificulta saber amb exactitud el pes que tenia en l'economia altafullenca (Rovira, 1997: 103). Tot indica, resseguint la seva evolució segons els cadastres posteriors, que al segle XVIII va patir un retrocés davant la vinya (Navarro, 1981; Terrón, 2023) i anava íntimament lligat al sistema de molins de la zona. Sobre els molins del curs baix del Gaià, vegeu Blanch (2005) i Ramon (2022).

³³ Aquest dret sobre el molí també fou sistemàticament arrendat a particulars, al segle XVII, per part dels senyors (Rovira, 1997: 91-92).

³⁴ Aquesta circumstància quedà explicitada en el plet de la següent manera: *“ab lo temps de las Guerras [que] ha suportat la present Provincia per estar dita Vila de Altafulla molt prop de la Ciutat de Tarragona no hayan pogut los Srs. della assistir a las cosas per lo perill hi havia en los camins y en lo dit temps los particulars y habitants de dita Vila hagen dextat de pagar lo dit dret de moltura y aquell avuyendia pagar recusan”*, per la qual cosa la senyora demanava *“esser condemnats en haver de pagar lo dret de moltura han defraudat lo temps de las turbacions”*, quantificat en 300 lliures. ACA. Règia Cancelleria (RC). Registres. 5456, fols. 150r-150v.

³⁵ ACA. RC. Registres. 5456, f. 150r.

³⁶ ACA. RC. Registres. 5456, f. 151r.

³⁷ El quartà d'oli equivalia, a Altafulla, a 4,02 litres (Teixidó, 2008: 875).

Probablement, la tenda era l'establiment en el qual es distribuïen els productes menys essencials o bàsics, la qual cosa justificaria que fos el servei que fou arrendat menys cops al llarg del segle XVII, a més de ser el que fou adquirit a un preu més baix. En aquest sentit, seria també l'augment del nivell material de vida del segle XVIII el que justificaria que amb posterioritat a la guerra de Successió el seu arrendament es fes cada cop més habitual i a un preu més alt.³⁸

Cal assenyalar el fet que, el 1645, l'arrendament de la tenda anà aparellat al de la taverna, i a un preu força baix en comparació amb els anys anteriors i posteriors, possiblement a causa del context de revolució i guerra que es vivia al país i que, en el cas d'Altafulla, comportà amb tota probabilitat un gran despoblament de la vila.³⁹

La carnisseria

El dret a vendre carn a la carnisseria de la vila portava aparellat també el dret a poder pasturar els ramats, per la qual cosa sovint la documentació s'hi refereix com el dret sobre "*les herbes del terme*". Aquestes "herbes del terme" quedaven descrites en el contracte d'arrendament del 1649 com "*illas erbas termini dicta villa usque ad vium del molí*",⁴⁰ és a dir, les terres fins a l'anomenat camí moliner, el qual travessava el terme per la part de tramuntana, d'est a oest, descrit al contracte de 1646 com el "*camí moliner que va de la Torradembarra a la Riera*".⁴¹ Era, doncs, en les terres que quedaven entre la vila i dit camí moliner on l'arrendatari podia pasturar els ramats, essent l'únic amb dret a fer-ho. Per aquesta raó, el 1709 la Universitat concedia a l'arrendador la "*facultat de fer pagar la pena a qualsevol particular que dins la Vila y terme vendrà carn com la que tindreu a la taula, ni greix, menos de mitja roba*"⁴² i també la de "*fer empenyorar a qualsevol particular que entrara carn de altres carniceries y averne la pena de 25 sous entrantle en la present Vila*". Tot i això, es feia l'excepció d'aquells veïns que "*en qualsevol temps entrari una bestia entera y aquella se la pujan dividir entre dos y no mes*".⁴³

El dret de la carnisseria permetia, doncs, tenir un ramat pasturant al poble, un ramat que els mateixos contractes limitaven a 200 ovelles el 1615, xifra que el 1646 es concretava

³⁸ Vegeu l'apartat "Preus dels arrendaments" del present article.

³⁹ La incidència de la guerra a Altafulla ha estat analitzada a Güell (2021). Algunes referències apunten que, durant la dècada de 1640, a Altafulla hi devien viure poc més d'una vintena de famílies. Així ho semblen indicar, per una banda, el fet que fossin 21 veïns del poble els que nomenaren un síndic el 1647 per a jurar fidelitat, amb una setmana de diferència, als dos monarques que es disputaven el domini del país (Rovira, 1997: 143) i, per una altra, que un alt funcionari de l'exèrcit castellà, el 1642, escrivís que "*hera aquel un lugar miserable de 20 cassas*", citat a Güell (2021: 21).

⁴⁰ AHAT. PA. *Manual Gatell*, f. 113r.

⁴¹ AHAT. PA. *Manual Gatell*, f. 40v.

⁴² La roba equivalia, a Altafulla, a 10,8 kg. (Teixidó, 2008: 875).

⁴³ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 273v.

en “*docens moltons o cent y cinquanta ovellas y altre remat concenblant*”⁴⁴ i posteriorment, el 1709, en “*200 multons y fins a vint ovellas*” encara que aquell any se li donà a l’arrendatari la “*facultat de tenir al ramat deu basivas ames del numero sobredit perque quant siau requirit de nosaltres ho nostros successors en dit puesto de jurats fassau matar las que convindra*”.⁴⁵

Aquell mateix any, a més a més, es concedí a l’arrendatari la possibilitat de fer pasturar un altre ramat (del qual no se n’especificà el nombre de caps de bestiar), però en aquest cas des del “*camí moliner que va de creixell a la Riera y de allí fins al cap de dit terme nostre*”, al nord, amb l’advertència que “*pasant de dit camí en ves la present vila caureu en las penas posadas per lo bestiar foraster*”;⁴⁶ d’aquesta manera, doncs, s’intentava evitar que ambdós ramats pasturessin les mateixes terres.

Sobre el pasturatge dels ramats, cal fer esment que en el contracte de 1709 els jurats de la Universitat obligaren l’arrendatari a “*llogar los pastors de edat que pogan jurar en judici*”,⁴⁷ per tal d’evitar que es fes servir canalla massa jove per a pasturar els ramats.

Pel que fa a l’establiment pròpiament dit, el 1659 se’n feu una descripció detallada, de la següent manera: “*dita Universitat de Altafulla te y posseheix conforme de llarch temps ha tingut y possehit una casa y carnisseria ab son portal obrint en la Plassa de dita Vila y Pilo per a tallar la carn ab ses entrades y exides drets y pertinentes situada en la dita Vila de Altafulla que afronta de part devant ab la plassa de dita Vila de part darrera ab la casa enderrocada que fonch del q[uondam] Sebastia Pallares y vuiy es de sos hereus y successors de un costat ab pati de Joseph Marques que en temps passat fonch de casa Pallisser y de altre costat ab Casa de Pere Pau Badia*”.⁴⁸

Per una altra banda, l’arrendatari de la carnisseria tenia dret a fer servir el corral i el pati del comú per guardar el ramat. La documentació (1672) els esmenta com “*lo Corral de la Vila iuntament ab lo troset que iunta ab dit Corral*”,⁴⁹ i el 1659 es fa referència al “*pati en lo qual esta consruït lo pou antich de dita Vila junt lo hostel enderrocant de dita Señora*”.⁵⁰ El seu ús, segons la confessió de 1659 es feia “*sens ninguna prestacio de cens*” tot i que el senyor tenia el ple dret i la directa senyoria i podia exercir el dret de fadiga en un termini de 30 dies.

A diferència dels altres serveis del comú, en els contractes d’arrendament de la carnisseria foren consignades moltes de les condicions sota les quals es duia a terme dita concessió, en especial les relatives als preus de cada tipus de carn, així com també les dates en les quals s’hi havien de vendre. D’aquesta manera, es pot saber que a la carnis-

⁴⁴ AHAT. PA. *Manual Gatell*, f. 40v.

⁴⁵ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 273v.

⁴⁶ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 273r.

⁴⁷ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 273r.

⁴⁸ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 12v.

⁴⁹ AHAT. PA. *Manual Boada*, f. 47v.

⁵⁰ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 13r.

seria d'Altafulla es venia principalment carn d'ovella, amb el benentès que es diferenciava entre la de moltó (mascle de l'ovella castrat), d'anyell (cria de l'ovella fins a l'edat d'un any) i la de baciva (ovella no destinada a la cria) i també carn de porc ("bacó" en la documentació de l'època).⁵¹ Només puntualment, el 1615 i el 1618, s'hi feu referència a la venda de carn de bou.

Amb l'objectiu de "*tenir proveïda la carniceria de bona carn be y degudament*",⁵² la Universitat obligava el carnisser a oferir els diferents tipus de carn durant unes dates determinades. Així, els contractes (que a les primeres dècades del segle XVII començaven "*lo dia de la fira de Tarragona*") obligaven l'arrendatari a proveir de carn d'ovella la vila fins a "*Nostra Senyora d'Agost*",⁵³ i a haver de matar porc des de Sant Miquel de setembre fins al Nadal "*un diumenge part altre*", tot i que el 1709 aquestes dates foren modificades, obligant el carnisser a "*que ayau de fer matar tusino de quinze en quinze dies des del die de tots sants fins dos diumenges antes de la quaresma*".⁵⁴ Només en un parell d'ocasions, els anys 1615 i 1618, els contractes especifiquen que el carnisser haurà de fer matar "*bou a Sant Martí si la Vila ne voldrà*".

A més d'aquestes referències a la carn dels animals, al contracte de 1709 es detallen els preus als quals s'havien de vendre les diferents parts de les bèsties, fent referència, tant pel que fa als moltons com als anyells i les bacives, de "*los manuts [...]* so es lo cap, budell y fraixures", "*los 4 peus*" i "*la panxa*", a més de puntualitzar que el carnisser no es podia quedar amb la "*sanch de multo quant altri la compra*".⁵⁵

Preus de venda

Com ja ha estat dit, els contractes d'arrendament estipulaven els preus de venda o els beneficis que l'arrendatari podia posar als productes. A continuació es detalla quins eren aquests marges de benefici en cadascun dels serveis del comú.

Carnisseria

La carnisseria era l'únic servei en el qual es fixava el preu de venda per a cada mena de producte (a la resta de serveis el que quedava establert al contracte era l'augment

⁵¹ Al segle XV, segons l'arrendament de 1464, no s'hi venia carn de porc, però sí de cabra. AHAT. PA. *Manual Escuder*, f. 181r.

⁵² AHAT. PA. *Manual Molner*, f. 168v.

⁵³ El 1709 es concretava que l'arrendatari havia "*de fer matar los multons per la taula die clar des del principi del arrendament (l'1 d'agost) fins al die de tots sants y pasat dit die de tots sants ayau de tenir carn per vendre a punta de sol*" AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 273r.

⁵⁴ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 273r.

⁵⁵ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, fol. 273r-273v.

del preu que l'arrendatari podia posar sobre el preu al qual havia comprat el producte). Això, en el cas de la carnisseria, es deu al fet que el producte que es posava a la venda no havia estat comprat, sinó que provenia dels ramats del mateix venedor.

Per aquesta raó, els preus de la carn (recollits a la següent taula) són els que poden donar una idea més precisa sobre l'evolució general dels preus del període, com a reflex de la situació econòmica.

Any	Moltó	Anyell	Bacó	Baciva
1615	4s	3s 6d	3s	3s
1616	4s 2d	3s 8d	3s	3s
1617	4s 2d	3s 6d	3s	3s
1618	4s	3s 6d	3s	3s
1672	6s	5s	4s	
1709	8s	6s	5s	6s

**Preus, en sous (s) i diners (d), de la "lliura carnissera".*

Taula 2. Preus de venda de la carnisseria (per lliura carnissera). Altafulla, 1615-1709.*

L'escassetat de referències, i llur dispersió temporal, fa difícil de fer una anàlisi acurada sobre l'evolució dels preus al llarg de tot el període, però, tot i això, les dades indiquen un notable increment dels preus, que es doblaren en el segle que abasta la sèrie. Confrontant les dades amb l'evolució dels preus al conjunt del país, hom podria aventurar que aquest increment es produí durant la segona meitat del segle, però la manca de més dades fa difícil de saber si aquest augment fou progressiu o s'accentuà a les acaballes del període.

Taverna

Els contractes de la taverna no estipulen el preu de venda, sinó el guany del taverner, és a dir, la quantitat que li era permès d'apujar el preu sobre el preu al qual havia comprat el producte. Aquest increment es mantingué estable durant tot el període (des de 1602 fins a 1709) en 16 sous per càrrega (amb l'excepció del 1645, quan fou de 20 sous). Les úniques precisions fetes al respecte, establint guanys diferents depenent del producte, són del 1709, en què es precisa que aquest guany de 16 sous per càrrega s'aplicarà "*comprant dit vi dins la present Vila*", mentre que si el vi ha estat comprat "*a la Ciutat de Valls ho altre part de igual distancia*",⁵⁶ el guany serà de 12 rals (és a dir, 24 sous o, cosa equivalent, 1 lliura i 4 sous). Aquell any també (i a diferència de la resta de contractes, en els

⁵⁶ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 292v.

quals s'establia el mateix benefici per a totes les mercaderies) el taverner podia afegir al preu de venda de l'aiguardent la meitat del preu al qual l'havia comprat.

L'única referència concreta al preu de venda dels productes de la taverna és el que s'establí per a la neu, també el 1709, el qual quedà fixat en 4 diners la lliura, però la manca de més dades impedeix de fer-ne una comparativa.⁵⁷

Fleca

De la mateixa manera que en el cas de la taverna, els arrendaments de la fleca consignaren tan sols els guanys que el venedor podia obtenir, que eren de 7 sous per quartera. A més, com ja ha estat apuntat, cal tenir en compte que només es tenen dades del breu període de 1615 a 1618, i que el darrer arrendament de la fleca es feu el 1654.

Tenda

Pel que fa a la revenderia, probablement a causa de la diversitat de productes, els contractes d'arrendament deixaven obert el preu de venda "*al preu queus donara lo mustasap de la present vila*",⁵⁸ de manera que aquest podia ajustar-se als preus de mercat del moment. L'única referència precisa que proporciona la documentació, el 1616, sobre el benefici que es podia treure de la venda de l'oli, que era el producte de referència de la tenda, era d'un sou per quartà d'oli, i sobre la resta de productes "de pes", era d'una lliura més del preu que s'oferia a Tarragona (que presumiblement era on l'arrendatari adquiria els productes).

Preus dels arrendaments

L'altra dada oferta per la documentació, i que pot servir per analitzar l'evolució dels preus com a indicador de l'evolució econòmica general, és la del preu de l'arrendament, és a dir, el que l'arrendatari pagava per gaudir del dret de destret. Cal tenir present que aquest preu era ofert en encant públic i que, per tant, també degué estar sotmès a la dinàmica interna de la subhasta (és a dir, a la pugna entre els diversos postors per aconseguir el dret).

A continuació es mostra una taula amb els preus dels arrendaments dels diferents serveis al llarg del període, al qual s'han afegit les dades de les dècades posteriors a la Nova Planta, per tal d'ampliar el camp d'anàlisi.

⁵⁷ A Reus, el 1610, el preu també era de 4 diners la lliura, i igualment a l'Hospitalet de Llobregat, tot i que a partir de 1680 el preu baixà a 3 diners, el mateix preu que hi havia a Tortosa entre 1614 i 1632, i a Vilanova ja al segle XVIII, mentre que a la ciutat de Girona es pagava a sis diners la lliura. (Basora, 1962; Codina, 1974: 282; Matas, 2020; Muñoz, 2001: 59).

⁵⁸ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 10r.

Any	Carnisseria**	Fleca	Taverna	Tenda
1602			24,5	
1605		20,5		4
1614			25	
1615	43	5	28,6	
1616	81	4,25	27	6,66
1617	76	10,5	38,6	
1618	74	14,2		
1645	36		12	
1646	65			
1648	144.4			
1649	190			
1653			50	
1654		55	60	
1672	150			
1678			137,5	
1679			139,5	
1680			130,5	
1690			137,01	34,53
1699				70,3
1700			239	
1701			154,5	
1702			183,5	
1709	444,75		173,125	
1728			200	
1729			234,4	
1730			265	
1732			280	151,46
1733			280	
1735				365

*Els preus estan expressats en lliures.

**Al preu de l'arrendament de la carnisseria s'havia d'afegir, entre 1615 i 1618, 2 diners per cada lliura de carn venuda, que l'arrendatari havia de pagar al comú.⁵⁹

Taula 3. Preus dels arrendaments dels serveis comunals. Altafulla 1602-1735.*

⁵⁹ Aquesta imposició desaparegué tan bon punt el Comú decidí arrendar a banda el dret a cobrar per cada transacció comercial efectuada a la Vila (documentada per primer cop el 1645) i que consistia en el cobrament de "sis diners per lliure de tot lo ques vendra so es tres diners qui compra y tres diners qui ven". AHAT. PA. *Manual Boada*, f. 204v.

Les mateixes dades, presentades en forma de gràfica, revelen de manera prou clara l'augment progressiu dels preus dels arrendaments, especialment durant la segona meitat del segle XVII, en una tendència que es consolidarà i àdhuc s'incrementarà amb posterioritat, durant el segle XVIII.

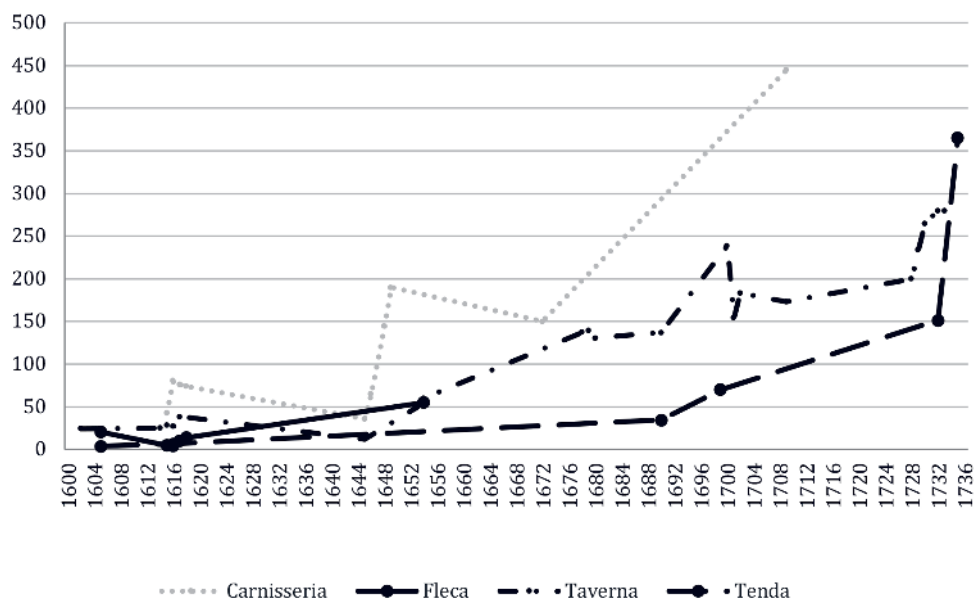

Figura 1. Preus dels arrendaments dels serveis comunals. Altafulla 1602-1735.

Si es té en compte, per una banda, que el marge de benefici dels arrendataris dels serveis es mantingué estable al llarg de tot el període i, per una altra, que els productes a la venda eren en la majoria dels casos de primera necessitat (i, per tant, de consum quotidià i poc sotmesos al caprici o el consum fútil), a més del fet indiscutible que els postors en la subhasta oferien uns preus pels serveis que esperaven poder recuperar incrementat amb les vendes, tot plegat sembla indicar que, més que no pas un augment dels diners disponibles per al consum (tot i que també es produís) el que justificaria l'augment del preu dels arrendaments fora un creixement demogràfic i, per tant, del nombre de consumidors.

No es disposa de dades demogràfiques referents a l'Altafulla del segle XVII que permetin fer-ne una sèrie completa. Per contra, ha estat àmpliament documentat el creixement que la vila experimentà al segle XVIII, en què passà de 728 habitants el 1717 a 1.724 el 1787, un creixement que s'ha interpretat com un reflex de la bonança econòmica del moment, incentivada per l'empenta dels comerciants altafullencs i de les millores tècniques que comportà la iniciativa privada agrària. Caldria tenir present també, però, que malgrat l'escassetat de dades i la seva fragmentació, existeixen

indicis que aquest creixement no es produí sobtadament al segle XVIII, sinó que ja amb anterioritat (i segurament amb fortes oscil·lacions) Altafulla havia experimentat un important creixement poblacional.

Si es pren com a referència el fogatge de 1553, en el qual es consignaren 44 focs a la vila (la qual cosa significaria una població d'uns 220 habitants), el creixement experimentat fins al 1717 seria d'un 2,01% anual, mentre que en el període 1717-1787 hauria estat del 3,38%. Tanmateix, el fet de disposar d'un capbreu del 1609 permet fixar la població altafullenca en aquella data en 48 focs o famílies, la qual cosa comportaria que la població entre 1553-1609 s'hauria estancat, mentre que al llarg del XVII (1609-1717) el creixement hauria estat d'un 2,8% anual, xifra propera a la del creixement del segle XVIII. A més a més, és molt probable que la Guerra dels Segadors incidís de manera notable, i negativa, en la població altafullenca, tot i que amb unes magnituds que són desconegudes;⁶⁰ tot i això, si es pressuposés que el 1650 la població de la vila es mantenia en una xifra d'uns 250 habitants, el creixement en aquesta llarga segona meitat del segle XVII (1650-1717) hagués estat del 4,34%, una xifra realment notable i superior a la del segle XVIII. Aquest darrer supòsit tindria la seva correlació, pel que fa als serveis del comú, en l'increment dels preus dels arrendaments, increment que tindria sentit, com ja s'ha apuntat, com a conseqüència d'un augment de la població que hauria fet augmentar-ne els beneficis.

Un altre indicatiu d'aquest augment poblacional seria el fet, apuntat anteriorment, que a l'arrendador de la carnisseria, el 1709, se li concedí el dret de poder tenir pasturant, a més del ramat habitual, un altre a la banda nord del terme, la qual cosa seria un indicador de l'augment de la demanda.

Els arrendataris

Saber qui eren els arrendadors dels serveis del comú pot servir per conèixer amb més amplitud l'estructura social de l'Altafulla del segle XVII, ja que, presumiblement, tot i que els serveis eren un dret que el comú feia servir per a la seva reproducció i per a mantenir la cohesió social sota els principis del bé comú i la utilitat pública, els arrendadors veien en la seva gestió una manera d'obtenir beneficis.

Tot i disposar dels noms dels arrendadors dels serveis del comú, la manca d'un coneixement previ de la veritable estructura social de la vila, el que hom podria anomenar la biografia social del poder (i de la subalternitat, per descomptat) fa difícil fer-ne una anàlisi completa. Molts dels arrendadors són, a hores d'ara, tan sols un nom sense cap altra referència a la seva posició social o la seva realitat econòmica, social o política.

⁶⁰ Vegeu nota 38.

Tanmateix, amb la informació proporcionada pels contractes d'arrendament, i pel coneixement de la societat altafullenca que s'ha anat acumulant al llarg de les darreres dècades, se'n poden extreure diverses consideracions.

La primera qüestió a la qual cal fer esment és que, dels 29 arrendadors dels serveis, 8 van arrendar el o els serveis en més d'una ocasió. En alguns casos van arrendar diferents serveis al llarg dels anys (com ara Francesc Pijoan, qui arrendà, entre 1614 i 1617, la fleca, la taverna i la tenda) i d'altres que es dedicaren a arrendar sistemàticament el mateix servei (com el cas de Pere Guardiola, carnisser de la vila en tres ocasions, o els d'Isidre Romeu o Rafel Franquès, els quals exerciren de taverners durant tres anys cadascú). Per tant, es pot deduir que hi havia una certa tendència (però no del tot estable) a que l'arrendador d'un servei en mantingués la possessió, probablement per una qüestió de coneixement de l'ofici.

Una altra dada que cal ressenyar és que, dels 43 arrendaments dels quals tenim referència, en 23 casos van estar exercits per persones que, en algun moment de la seva vida, foren jurats de la universitat (en tres casos, eren jurats en el moment d'arrendar; i en altres dos, batlles, un d'ells de Tamarit). No es pot saber, per manca de documentació, si hi hagué a Altafulla al segle XVII la tendència a la plutocràcia que sembla haver existit en altres indrets del país,⁶¹ una pràctica que afavoria que les petites oligarquies locals ocupessin els càrrecs municipals. Al mateix temps, la manca de sèries completes dels càrrecs de la comunitat (i dels arrendadors dels serveis i de dades demogràfiques) impossibilita descartar que es tracti tan sols d'una qüestió estadísticament probable.

Com a aspectes més circumstancials, cal fer esment que entre els signants dels arrendaments hi ha dues dones vídues, tot i que no sabem si en altres casos eren les dones les que es feien càrrec del servei, tot i que el contracte l'hagués signat el marit. En aquests dos casos concrets, ambdós de la primera meitat del segle, el servei arrendat fou la fleca.

Pel que fa a la carnisseria, dels 10 contractes d'arrendament, en 4 ocasions el servei fou adquirit a la subhasta per forasters (3 de la Torre, 1 de Tamarit), essent l'únic servei al qual accediren persones de fora de la vila.⁶²

La funció social dels serveis del comú

Ja s'ha vist com la funció social d'aquests serveis comunals s'articulava en dues direccions. Per una banda, llur arrendament suposava una font d'ingressos direc-

⁶¹ (Torras Ribé, 1983: 59-116; Verde, 2021)

⁶² Ja al segle XV, el 1464, la carnisseria de la vila fou arrendada a un Pere Guillen de Tarragona. AHAT. PA. *Manual Escuder*, f. 181r.

tes per al comú i, per l'altra, garantia el proveïment de productes bàsics a tota la població.⁶³

Pel que fa als ingressos obtinguts pels arrendaments, constituïen una de les partides essencials de les quals el comú en podia fer ús per a les seves necessitats materials i també monetàries, com més anava més imperioses. Així, amb aquests ingressos, el comú podia dur a terme gran part de les actuacions que li eren pròpies, com ara la contractació de metges o mestres de primeres lletres, la realització d'obres públiques i el manteniment de les propietats del comú, o d'altres actuacions conjuntes com la compra de grans. També, però, van ser l'eina que les universitats van emprar per a fer front a les creixents necessitats monetàries, imposades per les dinàmiques del creixent capitalisme (essencialment en el seu vessant comercial) i, sobretot, per les exaccions a què les van sotmetre uns estats en formació que van fer de les forces militars un dels seus pilars, obligant les universitats a assumir el seu sosteniment.⁶⁴ Un cas concret derivat d'aquest fenomen, referent a Altafulla, s'esdevingué el 1714, quan els jurats de la Torre interposaren un plet contra els d'Altafulla perquè aquests darrers no havien aportat els dos homes per a la fragata reial a què estaven obligats (forçant els de la Torre a aportar-ne més), la qual cosa comportava una multa de 500 lliures, una quantitat considerable si es té en compte, per exemple, que el darrer arrendament de la taverna, cinc anys abans, s'havia fet per una tercera part d'aquest import.⁶⁵ En aquest context, gran part dels ingressos obtinguts pels arrendaments anaren adreçats al lluïment dels censals que els comuns havien hagut de crear per a fer front a aquests deutes.⁶⁶

Cal matissar, però, que de vegades aquests arrendaments, quan es feien amb el propòsit exclusiu d'obtenir ingressos per a la Universitat, generaven conflictes en el si de les comunitats, ja que els preus imposats als productes a la venda eren els mateixos per a tothom, mentre que d'altres estratègies impositives, com ara els talls de fruits, gravaven els veïns de manera més proporcional. Els veïns de Sant Pere de

⁶³ Aquestes dues funcions anaren evolucionant al llarg de l'edat moderna, ja que si en un primer moment l'objectiu essencial havia estat garantir el proveïment de productes bàsics a tota la població, l'endeutament de les comunitats pageses a partir de mitjan segle XVII feu que la necessitat d'ingressos per a fer front als deutes es convertís en l'objectiu principal. Aquest fenomen, per al cas de Castelló d'Empúries, fou expressat per Compte (1963: 49-50) de la següent manera, dient que l'arrendament dels serveis comunals "si al principi fou originat pel desitg [sic] de millorar la regulació de les subsistències bàsiques [...], a mesura que passa el temps tendeix a convertir-se en un sanejat ingrés de la caixa municipal."

⁶⁴ La presència aclaparadora, constant i sovint humiliant de tropes a Catalunya va esdevenir una constant al llarg de tot el segle XVII i va sotmetre les classes populars, a banda de vexacions, humiliacions i robatoris, a un endeutament crònic i insalvable (de Llobet, 2023: 97-191).

⁶⁵ ACA. RA. Plets civils, 9326.

⁶⁶ El fenomen de l'endeutament de les universitats ha estat àmpliament estudiat. A tall d'exemple, vegeu Badosa (1990), Casas (2021), Gifre Ribas (1995) i Hernández (1996).

Vilamajor ho expressaven de manera ben eloqüent: “*ab dits talls lo Rich a de pagar com a Rich y lo pobre com a pobre*”, mentre que “*los richs compren vi y blat en gros, may van a la taverna y fleca, y de esta manera dits jurats se excusen de fer talls, lo que també és en profit dels richs*”.⁶⁷

Però més enllà de ser una activitat estrictament econòmica, els serveis públics arrendats pel comú complien una funció reproductiva en el si de les comunitats i ajudaven al manteniment d’unes dinàmiques internes articulades sota els principis del que hom pot anomenar el suport mutu. No només els jurats, en signar els contractes d’arrendament d’aquests serveis, actuaven “*per orde y nom del consell de dita present Vila com han acostumat nostres antecessors en dit puesto de Jurats*”,⁶⁸ deixant ben clar que era el comú qui realment realitzava l’arrendament, sinó que també eren habituals les referències al fet que aquests arrendaments es feien per al bé comú. Així, el 1708, un dels testimonis del plet engegat entre la Universitat i l’hostaler Joan Gallart afirmava que la Universitat d’Altafulla disposava de la facultat d’arrendar els serveis públics i “*cobrar los preus de dits arrendaments y convertir aquells a utilitat del Comu*”,⁶⁹ i la sentència del mateix plet afirmava que els jurats han exercit aquesta facultat “*en todas las ocasiones que los ha aparegut convenient y ha regonegut esser de utilitat del Comu y Universitat*”,⁷⁰ i ho acabava de reblar sentenciant que “*havent unicament de recaurer lo benefici del resultant a favor del mateix comu eo de la publica y comuna utilitat y no a favor y benefici alieno*”,⁷¹ deixant així constància que el bé de la comunitat estava per sobre de l’individual, i que era aquest bé comú tant la justificació com l’objectiu de dits arrendaments.⁷²

Aquest mateix argument el van fer servir, però en aquest cas en contra dels interessos de la Universitat d’Altafulla, un grup de terratinents forasters (veïns dels pobles de la contrada que eren propietaris de terres agrícoles al terme d’Altafulla), els quals es negaven a pagar el vintè que la Universitat havia imposat sobre les collites el 1630, ja que “*los dits terratinents entenen no estan de ninguna manera obligats a la solutio de dit vinte per no esser estat aquell imposat per utilitat comuna a dits terratinents*”.⁷³

⁶⁷ Citat per Olivares (2000: 213).

⁶⁸ AHAT. PA. *Manual Guardiola*, f. 272v.

⁶⁹ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 38r.

⁷⁰ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 90r.

⁷¹ ACA. RA. Plets civils. 19550. f. 93v.

⁷² Tanmateix, tot i que les universitats acostumaven a defensar l’intervencionisme quan aquest requeia en el seu benefici, també pledejaren amb freqüència quan el dret de destret estava en mans dels senyors, defensant en aquests casos els postulats del lliure comerç. Cfr. Olivares (2000: 212).

⁷³ ACA. RC. Registres, 5351. f. 137-139.

Aquesta argumentació posa de manifest que els ingressos de la Universitat tenien com a finalitat la utilitat comuna, per la qual cosa eren tots els veïns de la vila els que hi havien de contribuir, concepció que el Consell de Santa Llocaia, a l'Alta Cerdanya, expressà de manera ben diàfana el 1591 amb la fórmula “*és rahó que les coses que són comunes sien comunes per a tots*”.⁷⁴

Aquesta recerca de la utilitat pública havia estat el motiu pel qual les universitats havien exercit el control sobre l'abastiment dels béns de primera necessitat, una clara voluntat de garantir la subsistència sobretot dels més pobres de la comunitat, tal com expressà la Universitat de Badalona el 1585, quan demanà al rei la cessió d'aquests drets a la comunitat per evitar que l'interès individual se sobreposés a l'interès general, argumentant que “*lo tenir en dita Parrochia cada un de aquella facultat de poder vendre pa y vi haia redondat en molt preiudici dels pobres i de la utilitat per vendre aquell a son plaher y al preu quels aparia*”.⁷⁵

Com s'ha vist, però, aquesta funció reproductiva de la comunitat, basada en el suport mutu, va anar sent arraconada per les necessitats econòmiques a què van estar sotmeses les universitats pels agents del nou ordre que s'anava imposant arreu: per una banda, la pressió fiscal d'uns estats en formació amb tendència a agabellar cada cop més àmbits de la realitat amb les seves creixents necessitats; i, per una altra, l'emergent individualisme inherent al capitalisme que feu créixer en el si de les comunitats tendències adreçades a la recerca del bé individual, un impuls del tot contrari als objectius que, des dels seus orígens, havien forjat la constitució de les universitats i les havien donat sentit.

Referències

Fonts documentals

Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT).

Fons parroquials

Altafulla. Parròquia de Sant Martí, bisbe.

7.14. 2.1. Manuals notariais.

Manual notarial d'Antoni Escuder (1451-1565)

Manual notarial d'Onofre Molner (1615-1618).

Manual notarial de Pau Gatell (1642-1654).

⁷⁴ Citat a Gelabertó (2016: 37).

⁷⁵ (Nieto, 1985: 29).

Manual notarial de Pere Boada (1671-1693).
Manual notarial de Gabriel Guardiola (1700-1710).
Manual notarial de Pere Vernies (1727-1754).

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Reial Audiència. Plets civils.

19550-“Causa del síndico de la universidad de la villa de Altafulla, diócesis de Tarragona, contra Joan Gallart, agricultor de Altafulla, y otros” (1709).
9326-“Causa de los jurados de Torredembarra contra los jurados de Altafulla” (1714).

Règia Cancelleria. Registres.

5351 (fol. 137-139)-“Pagesos forasters contra jurats d'Altafulla” (1630).
5456 (fol. 149v-151)-“Negativa a pagar el catorzè (1659)”.

Bibliografia

- Alcover, J. (2021). *El Mostassaf i els llibres de mostassaferia a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*. Fundació Noguera - Pagès Editors.
- Amigó, R. (2002). *El tràfic amb el fred, al camp de Tarragona, segles XVI-XIX*. L'Abadia de Montserrat.
- Badosa, E. (1990). Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII. *Pedralbes: revista d'història moderna*, 10, 51-66.
- Basora, T. (1962, agost 3). El suministro de hielo a los villanoveses de los siglos XVII y XVIII. *Villanueva y Geltrú*.
- Blanch, J. C. (2005). Els molins hidràulics de la Conca Baixa del Gaià: Els molins de la Riera de Gaià. *Estudis altafullencs*, 29, 83-103.
- Casas, J. (2021). L'endeutament dels municipis catalans en l'edat moderna (segles XVII i XVIII). *Revista de Dret Històric Català*, 20, 11-85.
- Codina, J. (1974). L'alimentació humana a l'Hospitalet de Llobregat durant el segle XVII”. *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, IV, Article IV.
- Compte, A. (1963). Un municipi empordanès sota el vell règim: Castelló d'Empúries en els segles XVI, XVII i XVIII”. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 4, 9-97.
- de Llobet, S. (2023). *L'hospitalitat forçada: Albergues i tragines, allotjaments i bagatges*. Fundació Noguera - Pagès Editors.
- García Espuche, A. (2008). El tabac a la Catalunya del segle XVII. *Quarhis. Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, 4, 170-175.
- Gelabertó, J. C. (2016). *Historia de la revolta a Catalunya*. Argelaga.

- Gifre Ribas, P. (1995). Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705. *Recerques: història, economia, cultura*, 53-75.
- Güell, M. (2021). Notes al pas d'Altafulla pels primers anys de la Guerra de Separació (1640-1642). *Estudis altafullencs*, 45, 13-25.
- Hernández, B. H. (1996). Deute públic i elit política a Terrassa durant la segona meitat del segle XVII. *Terme*, 11, 37-45.
- Matas, M. (2020). Els pous de glaç. El cas dels Sabater. *La Punxa*, 58, 48-55.
- Muñoz, J.-H. (2001). Els arrendaments del proveïment de neu a la ciutat de Tortosa en el primer terç del segle XVII. *Recerca*, 5, 53-53.
- Navarro, L. J. (1981). Altafulla a través de su catastro de 1757. *Estudis altafullencs*, 5, 27-64.
- Nieto, M. D. (1985). Els arrendaments dels monopolis municipals (1757-1777). *Carreer dels Arbres. Revista anuari del Museu de Badalona*, 49-50, Article 49-50.
- Olivares, J. (2000). *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*. Pagès editors.
- Ramon, R. (2022). *La lluita per l'aigua a la conca baixa del Gaià. Regadiu, molins i conflictes*. Cossetània.
- Rovira, S.-J. (1992). *El forn del Senyor, d'Altafulla*. Irian Pagan.
- Rovira, S.-J. (1997). *Altafulla siscentista: La vida en una vila del Baix Gaià al segle XVII*. Centre d'Estudis d'Altafulla.
- Teixidó, F. (2008). *Pesos, mides i mesures al principat de Catalunya i Comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594) (Vol. 2)*. Fundació Noguera - Pagès Editors.
- Terrón, C. (2022). Pesos, mides i mesures als pobles del Gaià al segle XVI. *La resclosa*, 26, 69-84.
- Terrón, C. (2023). Agricultura i propietat de la terra a Altafulla segons el Cadastre de 1777. *Estudis altafullencs*, 47, 13-60.
- Terrón, C. (2024). Autoorganització i suport mutu: El comú i la Universitat d'Altafulla al segle XVII. *Recerques: Història, economia i cultura*, 84, 37-60.
- Torras Ribé, J. M. (1983). *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808). Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*. Curial.
- Verde, J. (2021). *Participació i representació polítiques a la Catalunya dels inicis del segle XVIII. Universitats locals, Cort general i Diputació del General*. Universitat Pompeu Fabra.
- Virgili, L. (2011). *Llibre del Consell del Lloch de La Nou (1649-1709). De la guerra dels Segadors a la guerra de Successió*. Cossetània.